

4 Van buiten leren

Spelen is leren

Vraag kinderen wat ze op de speelplaats doen en je krijgt een resem antwoorden: spelen, voetballen, hollen, babbelen, fietsen, op de handen staan, klimmen, zitten, lezen... Wat waarschijnlijk niet in het rijtje voorkomt is... *leren*. Nochtans leren kinderen ontzettend veel terwijl ze buiten spelen.

In spel en sport worden kinderen uitgedaagd, moeten ze problemen oplossen en creatief zijn, doen ze kennis op en oefenen ze allerlei vaardigheden. Door actief en avontuurlijk spel ontwikkelen de kinderen behendigheid en motorische vaardigheden. Komt er wat uitdaging aan te pas dan leren kinderen hun eigen grenzen kennen – wie is de snelste, wat kan ik, wat lukt me (nog) niet, wat durf ik, waar heb ik hulp nodig? Zo verwerven ze 'risicocompetenties': ze leren risico's inschatten en er veilig mee omgaan.

Kinderen verbeteren de fijne motoriek als ze mogen spelen en experimenteren met zand, steentjes en allerlei los materiaal. Door te bouwen en te experimenteren ervaren ze fysische en biologische krachten en processen. Denk maar aan het verdampen van water, het hefboomeffect bij het verplaatsen van zware stenen, communicerende vaten bij het spelen met zand en water.enz.. Wanneer ze later, in lessen fysica en chemie, deze fenomenen verklaren en benoemen, komen die ervaringen goed van pas. Op een groene speelplaats ontdekken leerlingen de natuur en doen ze kennis op over planten, dieren, het weer... Vrienden maken, ruzies bijleggen, spelletjes organiseren, een wedstrijd houden, kortom samen spelen appelleert aan sociale vaardigheden. Scholieren kunnen verantwoordelijkheden opnemen in het beheer van de speelplaats, ze kunnen originele middagactiviteiten organiseren, er reclame voor maken, leerlingen uitnodigen enz. Dit geeft een boost aan het samenleven op school.

Een klas zonder muren

Een goed gelegen zithoek of arena wordt een buitenklas, een wilgenhut een welgekomen knusse plek om te lezen of voor te lezen. De groene setting werkt motiverend. Ook voor lessen wiskunde, biologie, muzische vakken, lichamelijke opvoeding enz. kunnen de leerlingen naar buiten, zowel in basis- als het secundair onderwijs. Een gevarieerde, groene buitenruimte leent zich uitstekend tot ervaringsgericht leren: voor de wiskundeles kun je iets opmeten, een gedicht buiten voordragen vraagt een ander stemgebruik, onderwerpen uit de biologiesles liggen buiten voor het rapen enz.

In tegenstelling tot wat veel leerkrachten vrezen, kunnen leerlingen zich in de buitenlucht goed concentreren. Voorwaarde is dat de buitenklas een volwaardige plaats in het lesgebeuren heeft. Een eenmalige of sporadische stap naar buiten heeft vaak niet het gewenste effect (leerlingen zijn uitgelaten en lopen alle kanten op).

Een fris hoofd

Tijdens een ontspannende speeltijd leven de leerlingen zich uit en dat geeft hen positieve energie voor het volgende klasmoment. Alleen al het uitzicht op groen vanuit de klas is beter dan een uitzicht op gebouwen.

En uiteraard is buiten zijn en buiten spelen op zich uiterst waardevol, zonder dat je er een duidelijke finaliteit aan hoeft te koppelen.

INFORMATIE

Algemene leeransen en ontwikkeling

- Onderzoek in Noorwegen toont aan dat kinderen van 5 tot 7 jaar flink vooruitgaan in hun motorische ontwikkeling als ze een jaar lang elke schooldag in het bos mogen spelen. De kinderen maakten bijvoorbeeld nauwelijks nog **wankelingen** tijdens een balanceertest waarbij ze 30 seconden op één been moesten staan, terwijl een controlegroep die op het schoolplein bleef spelen vaker dan drie keer wankelde.
- Al te vaak gaat alle aandacht naar het gebouw en de klas, en ziet men de buitenruimte als de plek waar kinderen **'alleen maar wat spelen'**. Besef dat binnen én buiten samen de leeromgeving vormen op school en dat spelen een erg belangrijke vorm van leren is voor kinderen.
- Met een natuurlijke buitenruimte kun je eindeloos veel werkvormen ontwikkelen voor de biologielessen en voor natuur- en milieueducatie, maar ook voor taalonderwijs, wiskunde en kunstzinnige activiteiten. Veel mensen met een creatief of kunstzinnig beroep leggen trouwens een verband met hun **jeugdervaringen** in de natuur.
- Een groen schoolplein stimuleert het leren op een alternatieve manier. Zintuiglijk leren is belangrijk, zeker voor basisschoolkinderen. Dit gebeurt tijdens het spel, maar kan ook in de lessen. **De les 'komt beter binnen'** wanneer leerlingen zien, voelen en ervaren: oppervlakte berekenen door tegels te meten en te tellen, onderdelen van planten benoemen met 'echte planten' in de tuin, enz. Voorwaarde is dat de leerkrachten leren hoe ze het plein maximaal in hun lessen kunnen gebruiken en dat ze ermee durven te experimenteren.
- De leeromgeving houdt niet op aan de deur van de klas maar ook niet aan de schoolpoort. Het is belangrijk linken te leggen met de 'buitenwereld' en geregeld naar buiten te trekken. Heb aandacht voor wat groeit, niet enkel in de schooltuin, maar ook in het natuurgebied en op de akkers. Bezoek eens een landbouwbedrijf.
- De publicatie 'Buiten spelen': enorm veel ontwikkelingsdoelstellingen voor kleuters kunnen bereikt worden door buitenspel.
- Een gevarieerde groene speelplaats biedt kansen om efficiënt, duurzaam en op een speelse wijze een heel pak ontwikkelingsdoelen en eindtermen te realiseren. Enkele voorbeelden:
Lager onderwijs: WO1.22 gezondheid en milieu - de leerlingen kunnen bij de verzorging van dieren en planten uit de omgeving zelfstandig basishandelingen uitvoeren, of B 1.6 attitudes bewegen: de leerlingen tonen in het bewegen een intuïtief, maar ook een bewust kennen, aanvoelen, omgaan en rekening houden met de eigen lichaamskenmerken, -mogelijkheden en -beperkingen.
Secundair onderwijs: VOET context 4.1 - de leerlingen participeren aan milieubeleid en -zorg op school, of VOET context 5.2: de leerlingen passen inspraak, participatie en besluitvorming toe in reële schoolse situaties.
Kleuteronderwijs: ontwikkelingsdoel 2.10: kleuters ontwikkelen een goede hygiënische gewoonte en weten dat zij schoeisel en kledij moeten aanpassen aan de omstandigheden, of ontwikkelingsdoel 1.12: kleuters weten dat ze door inname van sommige producten en planten ziek kunnen worden.

- Een niet te onderschatten voordeel is minder lawaai en een **gevoel van ruimte**. Vooral in de kleuterklas kan het lawaaiër zijn. Buiten krijgen de kleuters meer kansen om te leren uit hun eigen ontdekkingen, en meer kansen tot zelfstandigheid en zelfredzaamheid.
- Uit Nederlands onderzoek blijkt dat kinderen van 'niet-westerse herkomst' vaker **bang** zijn voor de natuur. Van de 6-10-jarigen uit deze groep is 70% een beetje of best wel bang om uit een boom te vallen, 55% is bang voor wespen en bijen.
Uit ervaringen van JNM in Brussel blijkt hetzelfde, maar JNM benadrukt wel dat als het ijs eenmaal gebroken is, en de kinderen voluit opgaan in hun spel in de natuur, alle kinderen zonder onderscheid genieten.
- Op groene schoolpleinen ervaren kinderen de veranderingen van de seizoenen. Zij leren takjes, steentjes en bloemetjes sorteren. Op sommige pleinen vind je **zelfs eetbaar groen**. Dit alles maakt het spel rijker en leerzamer dan op een plein met alleen tegels.
- Buiten kunnen kinderen veel meer echte ervaringen beleven, wat belangrijk is om **(natuur)fenomenen te begrijpen**. Als kinderen iets zelf hebben gezien, gemaakt, beleefd, dan is het makkelijker om de verklaring ervoor later ook te leren (bv. het verdampen van water, het hefboomeffect om een zware steen op te heffen, .e.d.).
- De inrichting van het schoolplein moet lichamelijke en geestelijke ontwikkeling stimuleren, door de volgende mogelijkheden te bieden: ontwikkeling van vaardigheden en handigheid, ontwikkeling van balans, eigen grenzen leren kennen, uitdaging, **constructie en destructie**, creativiteit (zelf een spel verzinnen), inschattingsvermogen (breekbaarheid van materiaal), fantasie. En dit voor diverse leeftijdsgroepen en diverse soorten kinderen (van actief tot passief).

Sociale vaardigheden en ontmoeting

- Een natuurrijke omgeving versterkt de sociale relaties. Vertrouwde plekken in de omgeving om je **met vrienden** te kunnen terugtrekken, spelen daarbij een belangrijke rol. Er is onderzoek gedaan onder kinderen van 7 tot 12 jaar die verhuisden van een 'kale' naar een 'groene' omgeving.
- Op speelpleinen ontstaan vriendschappen voor het leven. Die worden vaak gesmeed in de zandbak, of samen bouwend aan een kamp.

- Samen (buiten) spelen met kinderen stimuleert sociale vaardigheden en sociale cohesie. Ook de emotionele ontwikkeling, ruimtelijke oriëntatie, ruimtelijk bewustzijn, cognitieve vaardigheden, tijdsbeheer en ontspanning worden met buiten spelen in verband gebracht. Een ander element dat aan het buiten spelen verbonden wordt, is het **zelfstandig organiseren van het spelen**; daarbij komen het organisatievermogen van kinderen en hun zin voor initiatief extra aan bod.
- De school is vaak de enige plek waar jongeren uit **verschillende leefwerelden elkaar ontmoeten**. Pauzes zijn kansen om hun eigen leefwereld te verruimen, te ontdekken wat ze gemeenschappelijk hebben met anderen, maar ook wat de verschillen zijn en hoe je daarmee omgaat. De lesvrije tijd op de speelplaats biedt kansen om elkaar informeel te ontmoeten, geeft **ruimte voor dialoog**, en om je talenten te ontdekken. Op de speelplaats kunnen scholieren ook hun interculturele competenties aanscherpen. Inzetten op de speelplaats versterkt het beleid van de school op het vlak van diversiteit en kwaliteit.
- Tijdens buitenspel leren kinderen spontaan om **zelf (sociale) spelregels op te stellen** en samen te werken. Als we kinderen willen leren om probleemoplossend te denken en zelfredzaam te zijn, dan moeten we veel meer met hen naar buiten trekken.
- Op de speelplaats leren leerkrachten hun scholieren en zichzelf beter kennen.

Risicocompetenties

- Spannende en gevarieerde natuurspeelplekken bieden kinderen meer mogelijkheden om hun **grenzen** te leren kennen en met risico's te leren omgaan.
- Doordat kinderen minder buiten spelen en dikker worden, is hun motoriek achteruitgegaan en komen zij vaker ongelukkig ten val. Kinderen die veel buiten spelen in de natuur - waar niet onder elk opstapje een valdempende bodem is en waar niet elk oppervlak uitgerust is met antislip - leren spontaan goede valreflexen aan, waardoor ze zich minder verwonden bij een val. Tegenwoordig gaan stemmen op om op school **valtraining** aan te bieden, en werden lespakketten ontwikkeld. Of moeten kinderen gewoon weer meer buiten spelen, klimmen en klauteren, met vallen en opstaan?
- Risico nemen helpt kinderen gezond te blijven en voor zichzelf te zorgen. Het verbetert hun **weerbaarheid** en stelt hen in staat om te ontwikkelen en te leren. Het bevordert zelfbewustzijn en eigenwaarde en zorgt voor opwinding en vermaak. Als kinderen kansen krijgen op een zeker risico in een gecontroleerde omgeving, kunnen ze belangrijke vaardigheden aanleren die nodig zijn voor

volwassenheid en zelfstandigheid. Ze ervaren dat er **onvoorspelbare dingen** gebeuren in de wereld, en dat je hiermee moet leren omgaan. Als we kinderen deze kansen ontzeggen, kan dat leiden tot een samenleving met **risicoafkerige burgers** (*a risk averse society*): volwassenen die niet in staat zijn om te gaan met dagelijkse situaties, of die niet begrijpen dat kinderen risico opzoeken en grenzen aftasten.

- **Risicocompetentie** is, volgens KHLeuven, *de competentie om in een riskante situatie de mogelijkheden te zien en de afweging te maken om er grensverleggend aan deel te nemen, ze te transformeren naar een meer aanvaardbare situatie (met inbegrip van stoppen van deelname) of helemaal niet deel te nemen, steunend op een reële inschatting van eigen ervaringen en capaciteiten en een reële risico-inschatting van de situatie.* Voor het opbouwen van risicocompetentie is een pedagogisch verantwoorde avontuurlijke speel- en leeromgeving nodig en moeten leerkrachten kunnen rekenen op een transparant veiligheidsbeleid en zich **maatschappelijk, deontologisch en juridisch gesteund** weten.
- Voor de inrichting van de buitenruimte wordt nauw samengewerkt met de verantwoordelijken voor veiligheid en preventie. Het is raadzaam de preventieadviseur nauw te betrekken bij de (her)inrichting. Er wordt een doordachte afweging gemaakt tussen uitdaging en veiligheid, waarbij onaanvaardbare risico's worden vermeden. Een kwaliteitsvolle speelplaats is echter niet vrij van - aanvaardbare - risico's en uitdagingen. Werk met het leerkrachtenteam geregeld rond dit thema en bouw een visie uit.
- **De geest** van de Europese veiligheidswetgeving voor speeltoestellen is dat de speelomgeving niet veiliger mag zijn dan de leefomgeving van de kinderen en dat ze moeten leren op een veilige manier om te gaan met de realiteit van hun omgeving en de daaraan verbonden risico's.

Leerprestaties

- In een Amerikaanse staat werkte de helft van de scholen mee aan een programma voor vergroening van de schoolomgeving. Nadien zag men in de centrale examens dat de leerlingen van deze groenere scholen **beter scoorden** dan de andere (van de grijze scholen).
- Wie zichzelf mag zijn tijdens de pauze en zich positief betrokken voelt (bijvoorbeeld bij de organisatie van activiteiten en de inrichting van de speelplaats) heeft meer zin om te studeren en **een diploma** te halen.
- In een bevraging gaf ongeveer 29% van de ouders aan niet te weten of de inrichting van het schoolplein de leerprestaties positief beïnvloedt. Van degenen die hier wel een idee over hebben, denkt het merendeel van de ouders (77%) dat een groen schoolplein een positieve invloed heeft op de leerprestaties van kinderen.
- Schoolkinderen van 8 en 10 jaar presteren tot **52 seconden** sneller op een moeilijke, aandacht vragende test waarbij ze letters en cijfers moeten verbinden, als ze deze test mogen uitvoeren in de tuin bij de school dan als ze deze test uitvoeren in het klaslokaal.
- Contact met de natuur heeft een gunstige invloed op **'hogere' cognitieve functies** die bijvoorbeeld nodig zijn om te plannen, problemen op te lossen en impulsen te beheersen.
- Ook lessen taal, rekenen en kunst zijn gebaat bij een doordacht gebruik van een natuurlijke buitenruimte.
- Groene schoolpleinen worden voor **meer verschillende lessen** gebruikt dan grijze schoolspeelplaatsen. Kinderen uit scholen met een groene speelplaats bevestigen vaker buiten les te krijgen en **'veel te leren op het schoolplein'**.

INRICHTING EN BEHEER

- Het is een fabeltje dat kinderen enkel nood zouden hebben aan felle kleurtjes, **plastic inrichting** en veiligheid. Het is belangrijk dat de ruimte geen ernstige letsels veroorzaakt, herkenbaar is voor kinderen maar ook (berekende en aanvaardbare) risico's biedt die de speelwaarde verhogen.
- Een gevarieerde en natuurlijke inrichting is voor kinderen erg stimulerend en prikkelend om al spelend steeds nieuwe dingen te ontdekken en te leren. Diverse hoeken en zones zijn hiervoor interessant. Maak voor de buitenlessen een verzamelplek of **arena**. Die kan worden opgebouwd uit gerecupereerde

betondallen, trappen van grote blokken natuursteen, zittreden van hout, eventueel ingebed in een speelheuvel, of beschaduwd door een pergola, enzovoort.

- Speelom vzw geeft een gespecialiseerde **opleiding over veiligheid**. Bij voorkeur denkt een preventieadviseur of veiligheidsverantwoordelijke van bij de eerste ideeën constructief mee na over een goed evenwicht tussen (aanvaardbare) risico's en veiligheid.

SCHOOLVOORBEELDEN

- 'Buiten spelen!' is een fotoboek met inspirerende en zeer **haalbare suggesties** voor kleuters om via buitenspel leer- en ontwikkelingsdoelen te behalen.
- **De boom in! - Leertrajecten over bomen en bos**, in de klas, op school, in de eigen buurt en in de wereld, met educatief materiaal voor 1^e, 2^e en 3^e graad lager onderwijs, gebaseerd op de diverse leerplannen en op de principes van educatie voor duurzame ontwikkeling.
- 'Openluchtscholen in Nederland: **architectuur, onderwijs en gezondheidszorg**' - Inspirerende publicatie van architect-historicus Dolf Broekhuizen, 2005.
- 'Natuur als Leerschool' - In 2009-2010 namen twaalf basisscholen deel aan de pilootopleiding. Zij wilden een 'buitenklas' om het ervaringsleren in de natuur meer gestalte te kunnen geven. Ideeën waren onder meer een bos of **een boer adopteren**, blokuren **'groen' inroosteren** om geregeld naar buiten te kunnen gaan, een serre grenzend aan de klas, groene hoeken in de klas, enz.
- De Vrije School in Heerlen (Zuid-Limburg, Nederland) heeft lokalen op diverse hoogten, en een schoolplein met natuurlijke hoogteverschillen. Het hemelwater is ontkoppeld en een mooie waterloop is zichtbaar op het schoolplein. **Hier willen kinderen bij regenweer naar buiten!** Het natuurspeelplein wordt ook ingezet als verlengde van de leerstof en bij natuurgebonden jaarfeesten.
- Een vuurkring of een zelfgebouwde **leemoven voor pizza's** en broodjes zorgt voor heel wat gezelligheid, plezier, en intense buitenervaringen. Zeker bij breder medegebruik - speelpleinwerk of jeugdbewegingen - is dat een topper. Bij speciale of feestelijke gelegenheden steek je de oven aan. Kinderen leren er - onder begeleiding - omgaan met vuur. Ze leren er dat je helemaal zelf voor iets lekkers kunt zorgen: hout sprokkelen en vuur maken, graan oogsten en malen, deeg kneden en brood of pizza bakken. Een mooie leerervaring in onze **supermarkttijd**.
- **Land Art-technieken** zijn een boeiende manier om met (kleine) kinderen in de natuur bezig te zijn, hun ontwikkeling en creativiteit te stimuleren, hen te leren samenwerken enz. Hierdoor leren kinderen ook de oneindige mogelijkheden en diversiteit van de natuur en natuurlijke materialen kennen en waarderen.

